

DEMOKRAT PARTİ'NİN SANAYİLEŞME ANLAYIŞI VE UYGULAMALAR: ŞEKER FABRİKALARI, DOKUMA SANAYİLERİ, ÇİMENTO FABRİKALARI, DEMİR-ÇELİK FABRİKASI

(Araştırma Makalesi)

Nuran KILAVUZ (*)

Öz

Cumhuriyetin kuruluşundan 1950 yılına kadar yönetimi elinde bulunduran Cumhuriyet Halk Partisi 1947 yılına kadar devletçi bir ekonomi politikası yürütmüştür. İkinci Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu ekonomik çöküntüler ve olumsuz sonuçlar nedeni ile dünyada liberal ekonomi yükselişe geçmiştir. Böylece Cumhuriyet Halk Partisi de 1947 yılından itibaren liberal ekonomiye yönelmiş fakat bunu bir devlet politikası olarak kabul etmemiştir. 1950 yılında Demokrat Parti “Yeter Söz Milletindir” sloganı ile oyların büyük çoğunluğunu alarak seçimi kazanmıştır. Demokrat Parti'nin ülke yönetimini ele alması ile Türkiye’de liberalizm bir devlet politikası haline gelmiş ve böylece özel sermaye her alanda desteklenmiştir. Demokrat Parti’nin bu politikası kendisini her alanında göstermiştir ve özel sermaye bu konuda öncü konumuna gelmiştir. Ancak Kore Savaşı’nın meydana getirdiği olumsuzluklar, 1954 yılında yaşanan döviz sıkıntıları ve Amerika Birleşik Devletleri’nden beklenen yardımların alınamaması gibi durumlar Türkiye’nin tarım odaklı liberal ekonomi anlayışının değiştirmesine neden olmuştur. Bu dönemden itibaren ağırlıklı olarak sanayi odaklı bir anlayış benimsenmiş ve döviz sıkıntısı yüzünden gerçekleştirilemeyen ithal mallar yerine yurtiçinde mevcut olan hammaddeler kolayca işlenerek iç piyasanın talepleri karşılanmaya çalışılmıştır. Bu dönemde Demokrat Parti yönetimi birçok sanayi kolunu desteklemiştir. Desteklenen bu kollardan bazıları ise; Şeker Fabrikaları, Dokuma Fabrikaları, Çimento Fabrikaları ve Demir-Çelik Fabrikalarıdır. Bu kollarda kamunun payı büyük çoğunluğu kapsamakta ve Sümerbank başta olmak üzere pek çok kamu bankası tarafından çeşitli krediler ile fonlanmışlardır. Çalışmada Demokrat Parti’nin sanayileşme anlayışı ve uygulamaları yani “şeker fabrikaları, dokuma sanayileri, çimento fabrikaları, demir-çelik fabrikası” ele alınarak nitel araştırma yöntemlerinden doküman ve belge analizi yöntemi kullanılmıştır. Böylece arşiv belgeleri

*) Doç. Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Uzaktan Eğitim Merkezi Tarih Ana Bilim Dalı, (e-posta: nkilagiz@erzincan.edu.tr)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1639-6516>

ve dönemi anlatan birinci elden kaynaklar incelenerek objektif bir çalışma ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi, Sanayi, Liberalizm, Fabrika.

Jel Kodları: B15, B16, R1, R11

***Democratic Party's Understanding of Industrialization and Practices:
Sugar Factories, Weaving Industries, Cement Factories, Iron and Steel Factory***

Abstract

The Republican People's Party, which held the administration from the foundation of the Republic until 1950, carried out a statist economic policy until 1947. Due to the economic depressions and negative consequences caused by the Second World War, the liberal economy in the world was on the rise. Thus, the Republican People's party also turned to the liberal economy since 1947, but did not accept it as a state policy. In 1950, the Democratic Party won the election with a large majority of the votes under the slogan "enough words belong to the nation". With the Democratic Party taking over the country, liberalism in Turkey has become a state policy and thus private capital has been supported in all areas. This policy of the Democratic Party has shown itself in all aspects, and private equity has taken a leading position in this regard. But situations such as the negativity caused by the Korean War, foreign exchange problems in 1954, and the inability to receive expected assistance from the United States led to a change in Turkey's understanding of an agricultural-oriented liberal economy. From this period, an industry-oriented approach was adopted, and instead of imported goods that could not be realized due to foreign exchange shortages, raw materials available at home were easily processed and the demands of the domestic market were tried to be met. During this period, the Democratic Party administration supported many industrial branches. Some of these supported branches are Sugar Mills, weaving mills, cement factories and iron and steel factories. The majority of the public's share in these branches covers and they have been funded by various loans by many public banks, especially Sümerbank. In the study, document and document analysis method from qualitative research methods were used by considering the Democratic Party's understanding and practices of industrialization, namely "sugar factories, weaving industries, cement factories, iron and steel factories". Thus, archival documents and first-hand sources describing the period were examined and an objective study was tried to be put forward.

Keywords: Democratic Party, Republican People's Party, Industry, Liberalism, Factory.

Jel Codes: B15, B16, R1, R11

1. Giriş

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan başlayıp 1950 yılına kadar süren Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarı devletçi bir politika uygulanmıştır. Yaklaşık yirmi yedi sene süren bu dönemde devlet yerli sermayenin eksikliği nedeni ile ekonomik yaşama müdahale edip, gerekli durumlarda da özel sermayeyi desteklemiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı’nın başlaması ve akabinde yaşanan süreçler nedeni ile Türkiye’de yeni ekonomik politika arayışları yaşanmıştır. Bu arayışların nedenleri ise 1946 yılında meydana gelen devalüasyon ve Amerika’dan beklenen yardımların gelmemesidir. Yaşanan bu olumsuzluklar sonrası Türkiye, 1947 yılından itibaren devletçi politikadan uzaklaşmış ve liberalizme yakınlaşmaya başlamıştır. Böylece savaş sonrasında dünyada yükselmeye başlayan özel sermaye ve bunun siyasi felsefesi olan liberalizm, Türkiye’de de destek bulmuştur. Ancak CHP Hükümeti tarafından devlet politikası olarak kabul görülmemiştir(Kaya, 2010).

Mayıs 1945’de neredeyse bütün dünyada savaşın sona erdiği kutlanırken Türkiye’de ise “ekonomik güç” ve “siyasal güç” arasında bir güç mücadelesi meydana gelmiştir(Kanca, 2012). İktidarı elinde bulunduran CHP ile sermayeyi elinde bulunduran liberaller arasındaki bu mücadele 11 Kasım 1942 tarih ve 4305 sayılı kanunla çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu’ndan(Resmi Gazete, 12 Ekim 1942), sonraki en büyük karşı çatışma olan 11 Haziran 1945 tarih ve 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile yaşanmıştır(Resmi Gazete, 15 Haziran 1945). Mecliste büyük tartışmalara sahne olan bu kanuna CHP’nin içerisinde bulunan Aydın Milletvekili Adnan Menderes, Eskişehir Milletvekili Emin Sazak, Seyhan Milletvekili Cavit Oral ve Manisa Milletvekili Fevzi Karaosmanoğlu gibi büyük toprak sahibi politikacılar da karşı çıkmıştır(İnce, 2006). Bu karşı çıkmalar bir süre sonra yerini parti içi bir muhalefete bırakmıştır. Kanunun kabul edilmesinden birkaç gün sonra İzmir Milletvekili Celal Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel Milletvekili Refik Koraltan ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü’den oluşan dört milletvekili, 7 Haziran 1945 tarihinde parti grubuna bir önerge vermişlerdir. Dörtlü Takrir adı ile anılan bu önergede parti tüzüğündeki antidemokratik hükümlerin tasfiyesi, meclisin hükümeti gerçekten denetlemesine imkân verilmesi ve seçimlerin serbestçe yapılması istenmiştir. Fakat bu önerge parti gurubu tarafından oy birliği ile reddedilmiştir. Önergenin reddi ile kalınmamış ve Celal Bayar hariç diğerleri partiden ihraç edilmiştir(Eroğul, 1990). Celal Bayar, Eylül 1945’de istifasını vererek Dörtlü Takrir milletvekilleri ile 7 Ocak 1946 tarihinde resmen Demokrat Parti’yi (DP) kurmuşlardır. Kuruluşundan kısa bir süre sonra 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan genel seçimlere katılan ve 64 milletvekili çıkararak DP, “Yeter! Söz Milletindir!” sloganı ile katıldıkları 14 Mayıs 1950 tarihli genel seçimlerde 416 milletvekili çıkararak iktidarı ele almıştır(Menekşe, 2000). Böylece DP’nin iktidara gelişi ile Türkiye ekonomisi başta olmak üzere pek çok alan için yeni bir dönemin başlangıcı aralanmıştır. CHP’nin devletçi ekonomi politikasının aksine liberalizmi savunan ve parti politikası haline getiren DP, liberal ekonomik politikalara geçiş, tarım sektörüne öncelik verme, sanayileşmeyi özel sektör öncülüğünde gerçekleştirme ve son olarak da dış ekonomik ilişkilerde liberalleşmeye önem vermeyi benimsemiştir(Şener, 2005). 1950-

1960 yılları arasında iktidar olan DP'nin sanayileşme anlayışı ve uygulamaları büyük oranda liberal bir ekonomi modeli ile uygulanmaya çalışılmış ve parti programında öngörüldüğü şekilde özel sektörün desteklenmesi devletin görevi olarak görülmüştür (Tokgöz, 2004). Ayrıca parti programında devletin zorunlu olmadıkça piyasalara müdahale edemeyeceğini ve ekonomik kalkınmanın tarım sektörüne dayandırılacağı ilkeleri benimsenmiştir (Takım, 2012).

Araştırmanın Etiği

“Demokrat Parti'nin Sanayileşme Anlayışı ve Uygulamalar (Şeker Fabrikaları, Doku- ma Sanayileri, Çimento Fabrikaları, Demir-Çelik Fabrikası)” “isimli bu çalışma, araştır- ma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Makale kapsamında yararlanılan bütün kaynaklar hem metin içinde hem de kaynakçada verilmiş çalışmada akademik araştırma ilke ve esaslarına bağlı kalınmıştır.

2. Demokrat Parti'nin Sanayi Politikası

DP'nin iktidarda olduğu 1950-1960 yılları arasında Türkiye'de uygulanan iktisadi po- litikaların temel amaçları hem iç hem de dış ticarete serbest piyasa koşullarını egemen kılmak, özel girişimciliği her düzeyde desteklemek ve geliştirmek, devletin sanayi kesi- minde kamu yatırım ve müdahalesini sınırlandırmak, tarımda makineleşme, karayolu ula- şımına öncelik verme ve yabancı yatırımcıların özendirilmesi olarak gösterilebilir (Bora- tav, 2005). DP'nin 1951 yılındaki Üçüncü Büyük Kongresinde kabul edilen 11 maddelik parti tüzüğü ve programında ekonomiye büyük yer verilmiştir. DP programında ekonomi ile ilgili kabul edilen maddeler şöyle sıralanmıştır:

Ekonomik sistem içerisinde sermayenin güven içinde çalışabilmesi için özel teşebbüs ile kamu teşebbüsleri uyum içerisinde ve birbirlerini ta- mamlayıcı şekilde görev yapmalıdır. Kesin zorunluluk olmadığı tak- dirde piyasalara müdahale edilmemelidir. Bu bağlamda devlete düşen en önemli görev, rekabeti ortadan kaldıran veya rekabeti sınırlandıran faktörleri önlemeye çalışmak olmalıdır.

Devlet elindeki sınırlı kaynakları makineleşme başta olmak üzere, kredi koşullarının iyileştirilmesi, kooperatifleşme, örnek çiftliklerin kurulma- sı, bitki ve hayvan ırklarının ıslahı gibi, çiftçinin üretimini artıracak her türlü teşvik ve yardımın yapılması gerekmektedir.

Nüfusun büyük bir kısmı tarımla geçimini sağladığı için ekonomik kal- kınmanın temeli tarım olarak görülmeli, bu yüzden tarımsal ürünlerin maliyetleri düşürülmeli, iç ve dış pazar koşulları geliştirilmelidir.

Maliye politikalarının temel amacı denk bütçe hazırlamak olmalı, kay- nağı ne olursa olsun cari harcamalar borçlanma ile finanse edilmemeli; üretimi artırmak amacıyla uzun vadeli borçlanmaya gidilebilmelidir.

Yeni vergiler konulmadan da kamu gelirlerinin artırılabilceği savunulurken, sosyal adaleti gerçekleştirecek bir vergi sistemi kurularak, vergi adaletini sağlamada bireylerin mali gücüne uygun olan vasıtasız vergiler tercih edilmelidir(Takım ve Esen, 2011, 10-14).”

DP dönemi incelendiğinde, parti programında da belirtildiği gibi müdahaleci bir devlet anlayışından piyasa ekonomisine geçilmesiyle, özel ve kamu girişimciliği arasında bir denge kurmak yerine özel girişime öncelik veren politikalar uygulanmak istendiği görülmektedir(Tokgöz, 2004).

DP döneminde özel bankacılığın gelişmesi de devam etmiştir. Bu dönemde 20 özel bankanın yanında 3 tane de kamu nitelikli banka kurulmuştur. Öte yandan CHP dönemindeki devletçiliğin temel ekonomi kurumu olan Sümerbank'ın bir benzeri DP döneminde de kurulan ve neo-liberalizmin temel ekonomik kuruma haline gelen Türkiye Sınai Kalkınma Bankası olmuştur. Bu banka vasıtası ile özel sektöre orta ve uzun vadeli krediler sağlanarak desteklenmiştir (Tokgöz, 2004, 144-145).”

3. Demokrat Parti'nin Sanayi Uygulamaları

Türkiye Cumhuriyeti'nde sanayileşmenin temelleri 1930'lu yıllardan itibaren atılmaya başlanmıştır. Bu dönemde sanayi, büyük ölçüde hammadde kaynaklarının kullanılıp temel tüketim mallarının karşılanması sağlamıştır. İç talepteki artıştan beslenen bu yapı 1950-1960 yılları arasında önemli bir değişime uğramıştır. Amerikalı uzmanların hazırladığı raporlar ve tavsiyeler doğrultusunda tarımsal kalkınma politikasını benimseyen DP döneminde büyük oranda tarımdan etkilenen sanayileşme, tarımda yaşanan değişimler nedeni ile iç piyasa genişlemesi sonrasında önemli bir büyüme kaydetmiştir.

Özellikle özel sektör öncülüğünde sanayileşmeyi ön planda tutan DP döneminde özel sektör yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı 1955 yılı sonuna doğru %50'nin üstünde kalmıştır. Ancak 1954 yılında meydana gelen döviz sıkıntısı ve enflasyon nedeni ile özel sektör yatırımları yavaşlamış ve bu yüzden hükümet ithalatta liberalizmden vazgeçerek iç piyasada üretimi artırmak amacı ile kamu kuruluşlarına tekrardan yatırım yapmıştır. 1950 yılında imalat alt sanayi dalında faaliyet gösteren kamu işletmeleri sayısı 103 iken özel sektörün sayısı 2515'tir. 1960 yılında bu sayı kamu kuruluşlarında 219'a, özel sektörde ise 5284'e çıkmıştır. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'nun 21. yıl raporuna göre Sümerbank'ın 1958 yılında denetiminde 14 iktisadi kuruluş var iken, 1938 tarihli ve 3460 sayılı İktisadi Devlet Teşekkülleri Yasası'na tabi olmayan 53 şirket ile ortaklığı vardır. Öte yandan aynı dönemde Etibank'ın denetiminde 9 şirket var iken Sümerbank'ın

da ortak olduğu 25 şirketin ortaklığına sahip olmuştur(Tokgöz, 2004, 146-147).”

Hükümet tarafında yatırım yapılan bu sanayi alanları şeker, madencilik, dokuma ve çimento sektörü başta olmak üzere bakır ve demir üretimidir. Özellikle dokuma ve şekerin halk üzerindeki önemli etkisi, DP'nin büyük halk kitleler tarafından popülaritesinin artmasına neden olmuştur. Bu fabrikaların kuruluş yerleri hem hammaddeye yakınlıkları hem de DP'nin yüksek oy aldığı yerler olarak seçilmiştir(Eroğul, 1990). Böylece yaklaşık on yıl iktidarda kalan DP, pek çok alanda sanayileşme adımlarını atmıştır. Bu on yıllık süre içerisinde kurulan bazı sanayi kuruluşları ise şunlardır;

3.1. Şeker Fabrikaları

Cumhuriyetin ilk yıllarında M. Kemal Atatürk'ün gayreti ile ikisi 1926 yılında açılan Alpullu ve Uşak, diğerleri ise 1933'te kurulan Eskişehir ve 1934'te kurulan Turhal şeker fabrikaları olmak üzere toplan dört tane şeker fabrikası kurulmuştur. Önemli bir gıda malzemesi olan şekerin daha fazla üretilip yaygınlaşması adına Atatürk yirmi şeker fabrikası kurulması gerektiğini belirtmiştir. Fakat dönemin olumsuzlukları ve bu süreçte meydana gelen İkinci Dünya Savaşı nedeni ile yeni şeker fabrikaları kurulamamıştır. Yeni fabrikaların kurulamaması nedeni ile şeker fiyatlarına %60 zam yapılmış ve bu da halkın bütçesini oldukça zorlamıştır. Böylece şeker zammı ve fabrika eksikliği DP için seçin meydanlarında bir seçim vaadi haline gelmiştir. DP iktidara geldikten sonra bu vaadini yerine getirmek için harekete geçmiş ve 1953'te Adapazarı, 1954'te Konya, Amasya ve Kütahya, 1955'te Susurluk, Burdur, Kayseri, 1956'da ise Erzurum, Erzincan, Elazığ ve Malatya şeker fabrikalarını açmıştır. Böylece dördü Atatürk döneminde on biri ise DP döneminde kurulan toplam on beş şeker fabrikası şeker üretim yapmıştır. Şeker fabrikalarının kurulduğu yerler ise şunlardır: (Demirer, 2018).

3.1.1. Adapazarı Şeker Fabrikası

Adapazarı'nda şeker pancarı fabrikası kurmak ve işletmek ve bu işlerle ilgili başka teşebbüslerde bulunmak üzere “99 yıl süre ve on milyon Türk Lirası sermaye ile merkezi Ankara olarak Adapazarı Şeker Fabrikası Türk Anonim Ortaklığı'nın Ekonomi ve Ticaret Bakanlığının 4/11053/58572 sayılı ve 6/12/1951 tarihli yazısıyla (Başkanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA] ,030.18.01.127.90.16, 1951, 1)“Türkiye İş Bankası Anonim Şirketi, T.C Ziraat Bankası, Sümerbank ve Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi ortaklığı ile kurulmasına karar verilmiştir” (BCA,490.01.1452.18.5, 1951, 2). Temel atma töreni 12 Eylül 1952 tarihinde Meclis Başkanı Refik Koraltan ve Başbakan Adnan Menderes'in de katılımı ile gerçekleşmiş (Nişancık, 2016) ve 11 Ekim 1953 tarihinde işletmeye alınarak şeker üretimine başlamıştır (Adapazarı Şeker Fabrikası, 2019).

3.1.2. Konya Şeker Fabrikası

Konya Pancar Ekicileri Kooperatifi, Konya Sınai Kalkınma Anonim Şirketi ve Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi ortaklığında on milyon Türk Lirası sermaye ile Konya Şeker Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi bünyesinde 1953 yılında Başbakan Adnan Menderes'in katılımı ile Konya Şeker Fabrikası'nın temeli atılmıştır (Konya Şeker, 2016). "Fabrikanın yapımı bir yıl sürmüş ve açılışı Konya Valisi Cemal Göktaş'ın daveti ile Başbakan Adnan Menderes bizzat yapmıştır. Açılış ile birlikte fabrika şeker üretimine başlamıştır" (BCA, 030.01.1.8.8, 1954, 1.).

3.1.3. Amasya Şeker Fabrikası

Amasya'da şeker pancarı fabrikası kurmak ve işletmek ve bu işlerle ilgili başka teşebbüslerde bulunmak üzere "99 yıl süre ve on milyon Türk Lirası sermaye ile merkezi Ankara olarak Amasya Şeker Fabrikası Türk Anonim Ortaklığı'nın Ekonomi ve Ticaret Bakanlığının 4/9398/44872 sayılı ve 02/08/1952 tarihli yazısıyla"(BCA, 030.18.01.130.70.2, 1952, 1) Amasya Pancar Ekicileri Kooperatifi, Turhal Pancar Ekicileri Kooperatifi, Türkiye İş Bankası, Sümerbank, T.C. Ziraat Bankası ve Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi ortaklığı ile kurulmasına karar verilmiştir. Başbakan Adnan Menderes'in katılımı ile 13 Eylül 1953 pazar günü saat 11:00'de fabrikanın temeli atılmış ve 11 Eylül 1954 tarihinde ise işletmeye açılmıştır (Amasya Şeker Fabrikası, 2017).

3.1.4. Kütahya Şeker Fabrikası

Kütahya'da şeker pancarı fabrikası kurmak ve işletmek, pancar ve şeker sanayisine yarayacak hammadde yetiştirmek ve bunlarla ilgili işlerle uğraşmak üzere "99 yıl süre ve sekiz milyon Türk Lirası sermaye ile merkezi Ankara olarak Kütahya Şeker Fabrikası Türk Anonim Ortaklığı'nın Ekonomi ve Ticaret Bakanlığının 4/1023/4798 sayılı ve 23/01/1953 tarihli yazısıyla" (BCA, 030.18.01.131.7.6, 1953, 1) Kütahya Pancar Ekicileri Kooperatifi, Türkiye İş Bankası, Sümerbank, T.C. Ziraat Bankası ve Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi ortaklığı ile kurulmasına karar verilmiştir. Fabrika Başbakan Adnan Menderes'in katılımı ile 1954 yılında açılmıştır (Türkşeker, 2019).

3.1.5. Susurluk Şeker Fabrikası

Balıkesir Susurluk ilçesinde şeker pancarı fabrikası kurmak ve işletmek, pancar ve şeker sanayisine yarayacak hammadde yetiştirmek ve bunlarla ilgili işlerle uğraşmak üzere 25 yıl süre ile merkezi Ankara olarak "Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi'nin hizmetine verilerek Ekonomi ve Ticaret Bakanlığının 08/02/1954 tarihli ve 8/913/8455 sayılı yazısı ile Susurluk Pancar Ekicileri Kooperatifi, Türkiye İş Bankası, Sümerbank, T.C. Ziraat Bankası ve Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi ortaklığı ile kurulmasına karar verilmiştir" (BCA, 030.18.01.135.17.1, 1954, 1). 19 Nisan 1954 tarihinde Cumhur-

başkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'in katılımıyla temeli atılan fabrika, 28 Eylül 1955 tarihinde Menderes'in katılımıyla hizmete açılmıştır (Anadolu Ajansı, 2020).

3.1.6. Burdur Şeker Fabrikası

Burdur'da kurulacak şeker fabrikası için Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketine imtiyaz verilmesi hakkındaki 15/2/1954 tarihli ve 4/2387 sayılı kararname ile Burdur Pancar Ekicileri Kooperatifi, Sümerbank, T.C. Ziraat Bankası ve Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi ortaklığı ile kurulmasına karar verilmiştir (Resmi Gazete, 15 Mayıs 1954). 26 Nisan 1954 tarihinde temeli atılan Burdur Şeker Fabrikası 496 günde tamamlanmış ve Başbakan Adnan Menderes'in katılımıyla 23 Eylül 1955 tarihinde açılışı yapılarak hizmete başlamıştır (Özev, 2019).

3.1.7. Kayseri Şeker Fabrikası

Kayseri'de şeker pancarı fabrikası kurmak ve işletmek, pancar ve şeker sanayisine yarayacak hammadde yetiştirmek ve bunlarla ilgili işlerle uğraşmak üzere 99 yıl süre ve on iki milyon Türk Lirası sermaye ile merkezi "Ankara olarak Kayseri Şeker Fabrikası Türk Anonim Ortaklığı'nın Ekonomi ve Ticaret Bakanlığının 13/11/1954 tarihli ve 15282/62347 sayılı yazısıyla Kayseri Pancar Ekicileri Kooperatifi, Türkiye İş Bankası, T.C. Ziraat Bankası ve Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi ortaklığı ile kurulmasına karar verilmiştir" (BCA, 030.18.01.02.137.98.11, 1954, 1) Fabrikanın temelleri 1954 yılında atılmış ve yaklaşık 1 yıl sonra Başbakan Adnan Menderes'in katılımı ile 1955 yılında açılmıştır (Kayseri Şeker Fabrikası A.Ş., 2018).

3.1.8. Erzurum Şeker Fabrikası

Erzurum'da kurulacak şeker fabrikasının Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketine 25 yıl müddetle imtiyaz verilmesi; İktisat ve Ticaret Vekâletinin 02/03/1954 tarihli ve 8/1651/14357 sayılı yazısı üzerine, adı geçen kanunun birinci maddesine göre, İcra Vekilleri Heyetince 30/03/1954 tarihinde Erzurum Pancar Ekicileri Kooperatifi, Türkiye İş Bankası, Sümerbank, T.C. Ziraat Bankası ve Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi ortaklığı ile kurulmasına karar verilmiştir (Resmi Gazete, 15 Mayıs 1954). Doğudaki dört fabrikadan biri olan Erzurum Şeker Fabrikası, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'in katılımı ile 1956 yılında açılarak faaliyete başlamıştır (Şimşek, 2016).

3.1.9. Erzincan Şeker Fabrikası

Erzincan'da şeker pancarı fabrikası kurmak ve işletmek, pancar ve şeker sanayisine yarayacak hammadde yetiştirmek ve bunlarla ilgili işlerle uğraşmak üzere 25 yıl süre ile "Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi'nin hizmetine verilerek Ekonomi ve Ticaret Bakanlığının 02/03/1954 tarihli ve 8/16/14358 sayılı yazısı ile Erzincan Pancar Ekicileri

Kooperatifi, Sümerbank, T.C. Ziraat Bankası ve Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi ortaklığı ile kurulmasına karar verilmiştir” (BCA,030.18.01.02.135.29.2, 1954, 1). Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes’in katılımı 30 Eylül 1956 tarihinde açılmıştır (Akpınar ve Karadeniz, 2015).

3.1.10. Elazığ Şeker Fabrikası

Mayıs 1954 tarihinde Şeker Fabrikaları Genel Müdürlüğü tarafından Elazığ’da Pancar Ekiciler İstihsal Kooperatifinin kurulması kararlaştırılmıştır. Elazığ Şeker Fabrikası Türk Anonim Ortaklığı’nın Elazığ Pancar Ekicileri Kooperatifi, Türkiye İş Bankası, T.C. Ziraat Bankası, Sümerbank ve Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi ortaklığı ile kurulmasına karar verilmiştir. 19 Ocak 1955 tarihinde temeli atılan Elazığ Şeker Fabrikası, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes’in katılımı ile 1 Ekim 1956 tarihinde açılmış ve faaliyete başlamıştır(Pancar,2013).

3.1.11. Malatya Şeker Fabrikası

Malatya’da şeker pancarı fabrikası kurmak ve işletmek, pancar ve şeker sanayisine yarayacak hammadde yetiştirmek ve bunlarla ilgili işlerle uğraşmak üzere “Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi’nin hizmetine verilerek Ekonomi ve Ticaret Bakanlığının 10/03/1954 tarihli ve 4/2565 sayılı yazısı ile Malatya Pancar Ekicileri Kooperatifi, Türkiye İş Bankası, T.C. Ziraat Bankası ve Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi ortaklığı ile kurulmasına karar verilmiştir”(BCA, 030.18.01.02.136.76.6, 1954, 1). Fabrikanın temeli Aralık 1954 tarihinde atılmıştır. 1 Ekim 1956 tarihinde Başbakan Adnan Menderes’in katılımı ile fabrika açılmış ve faaliyete başlamıştır(Anadolu Ajansı, 2020).

Demokrat Parti döneminde kurulan bu on bir şeker fabrikası sayesinde, bu alanda dışa bağımlılık azaltılmış ve ülke içerisinde yerli üretim yapılmıştır. Yapılan bu yerli üretim ile birlikte ülke içerisinde bulunan döviz de korunmuştur. Bunların yanı sıra fabrikaların kurulduğu şehirlerde istihdam artırılmış ve bu alanda hammadde temini sağlamak maksadı ile köylerde bu yönde yapılan tarımsal faaliyetler değer kazanmıştır. Bunun sonucunda halkın refah seviyesi yükseltilmiştir. Böylece devlet eliyle başlatılan bu fabrikalaşma sürecinin yanında özel teşebbüs de desteklenmiştir.

3.2. Dokuma Sanayi

Önemli sanayi kollarından birisi olan dokuma sanayisi DP döneminde gelişmiştir. Giyim, kaplama ve kumaş üretimi sergileyen bu fabrikalar, ülkenin dışa bağımlılığını azaltmak ve milli üretimin devreye sokulması için kurulmuşlardır. Kurulan bu fabrikalarda özel teşebbüslerin haricinde, sektörde kamunun payı da önemli ölçüdedir. Böylece DP’nin şeker fabrikalarından sonra en başarılı olduğu sanayi kollarından birisidir. Dokuma fabrikalarının kurulduğu yerler ise şunlardır:

3.2.1. Bergama Pamuklu Dokuma Sanayi Türk Anonim Şirketi'nin Kurulması

Ege Bölgesi'ndeki üç dokuma sanayi farikasından birisi olarak kurulan Bergama Pamuklu Dokuma Sanayi Türk Anonim Şirketi, pamuklu kumaş ve çırçır fabrikaları tesis edip, işletmek ve pamuklu sanayi hammaddelerini yetiştirmek ve bunlarla ilgili işlerle uğraşmak üzere "99 yıl boyunca altı milyon Türk Lirası sermaye ile merkezi Bergama olarak düşünülmüştür. Bergama Pamuklu Dokuma Sanayi Türk Anonim Şirketi'nin İktisat ve Ticaret Bakanlığı'nın 30/07/1954 tarihli ve 4/10620 sayılı yazısı" (BCA, 030.18.01.02.136.72.5, 1954, 1) ile Sümerbank ortaklığıyla kurulmasına karar verilmiştir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi [CSTD], 1968, 305). 1954 yılında kurulan ve altı milyon sermaye ile açılan bu kurumda kamunun payı %76.4'tür (Dikilitaş, 2007).

3.2.2. Manisa Pamuklu Mensucat Türk Anonim Şirketi'nin Kurulması

Ege Bölgesi'ndeki üç dokuma sanayi farikasından birisi olarak kurulan Manisa Pamuklu Mensucat Türk Anonim Şirketi, pamuk ipliği ve kumaş imal etmek ve bunların hammaddeleri, yarı işlenmiş mal ve maddelerin üzerinde ticaret, ihracatçılık, imalatçılık, komisyonculuk, nakliyecilik ve depoculuk yapmak ve bunlarla alakalı işlerle uğraşmak üzere "99 yıl boyunca on iki milyon Türk Lirası sermaye ile merkezi Manisa olarak düşünülmüştür. Manisa Pamuklu Mensucat Türk Anonim Şirketi'nin İktisat ve Ticaret Bakanlığı'nın 28/04/1955 tarihli ve 4/8589/35914 sayılı yazısı" (BCA, 030.18.01.02.139.45.2, 1955, 1) ile Sümerbank ortaklığıyla kurulmasına karar verilmiştir (CSTD, 1968, 305). 1955 yılında kurulan ve on iki milyon sermaye ile açılan bu kurumda kamunun payı %87.6'dır (Dikilitaş, 2007).

3.2.3. Balıkesir Pamuklu Dokuma Sanayi Türk Anonim Şirketi'nin Kurulması

Ege Bölgesi'ndeki üç dokuma sanayi farikasından birisi olarak kurulan Balıkesir Pamuklu Dokuma Sanayi Türk Anonim Şirketi, pamuklu kumaş ve çırçır fabrikaları tesis edip, işletmek ve pamuklu sanayi hammaddelerini yetiştirmek ve bunlarla ilgili işlerle uğraşmak üzere 99 yıl boyunca yedi milyon Türk Lirası sermaye ile merkezi Balıkesir olarak düşünülmüştür. Balıkesir Pamuklu Dokuma Sanayi Türk Anonim Şirketi'nin İktisat ve Ticaret Bakanlığı'nın 21/05/1953 tarihli ve 4/7683 sayılı yazısı" (BCA, 030.18.01.132.38.19, 1953, 1) ile Sümerbank ortaklığıyla kurulmasına karar verilmiştir (CSTD, 1968, 304). 1957 yılında kurulan ve yedi milyon sermaye ile açılan bu kurumda kamunun payı %51.4'tür (Dikilitaş, 2007).

3.2.4. Antalya Pamuklu Dokuma Sanayi Türk Anonim Şirketi'nin Kurulması

Akdeniz Bölgesi'ndeki ilk sanayi farikasından birisi olarak kurulan Antalya Pamuklu Dokuma Sanayi Türk Anonim Şirketi, pamuklu sanayi işleri ile uğraşmak ve 99 yıl boyunca on bir milyon Türk Lirası sermaye ile merkezi Antalya olarak düşünülmüştür. An-

talya Pamuklu Dokuma Sanayi Türk Anonim Şirketi'nin İktisat ve Ticaret Bakanlığı'nın 18/04/1955 tarihli ve 4/7951/33014 sayılı yazısı" (BCA, 030.18.01.02.139.39.2, 1955, 1) ile Sümerbank ortaklığıyla kurulmasına karar verilmiştir (CSTD, 1968, 304). 1955 yılında kurulan ve on bir milyon sermaye ile açılan bu kurumda kamunun payı %83.7'dir (Dikilitaş, 2007).

3.2.5. Karaman İplik ve Pamuklu Mensucat Türk Anonim Şirketi'nin Kurulması

İç Anadolu Bölgesi'ndeki ilk dokuma sanayi farikasından birisi olarak kurulan Karaman İplik ve Pamuklu Mensucat Türk Anonim Şirketi, pamuklu kumaş ve çırçır fabrikaları tesis edip, işletmek ve pamuklu sanayi hammaddelerini yetiştirmek ve bunlarla ilgili işlerle uğraşmak üzere "99 yıl boyunca altı milyon Türk Lirası sermaye ile merkezi Karaman olarak düşünülmüştür. Karaman İplik ve Pamuklu Mensucat Türk Anonim Şirketi'nin İktisat ve Ticaret Bakanlığı'nın 06/06/1955 tarihli ve 10762/46380 sayılı yazısı" (BCA, 030.18.01.02.139.56.7, 1955, 1) ile Sümerbank ortaklığıyla kurulmasına karar verilmiştir (CSTD, 1968, 305). 1955 yılında kurulan ve altı milyon sermaye ile açılan bu kurumda kamunun payı %66.7'dir (Dikilitaş, 2007).

3.2.6. Adıyaman Pamuklu Dokuma Sanayi Türk Anonim Şirketi'nin Kurulması

Elverişli ikliminin yanı sıra bulunduğu jeopolitik konumu itibari ile Güneydoğu Anadolu Bölgesinin ilk dokuma sanayisi olan Adıyaman Pamuklu Dokuma Sanayisi Türk Anonim Şirketi, pamuklu sanayi işleri ile uğraşmak ve 99 yıl boyunca dört milyon Türk Lirası sermaye ile merkezi Adıyaman olarak düşünülmüştür. Adıyaman Pamuklu Dokuma Sanayi Türk Anonim Şirketi'nin İktisat ve Ticaret Bakanlığı'nın 07/10/1955 tarihli ve 4/17394 sayılı yazısı" (BCA, 030.18.01.02.141.94.15, 1955, 1.) ile Sümerbank ortaklığıyla kurulmasına karar verilmiştir (CSTD, 1968, 288). 1956 yılında kurulan ve dört milyon sermaye ile açılan bu kurumda kamunun payı %92,09'dur (Dikilitaş, 2007).

3.3. Çimento Fabrikaları

DP döneminde gelişen ve birçok yerde faaliyet gösteren sanayi kollarından birisi de çimento fabrikaları ve şirketleridir. Bu fabrikalar ve şirketler sayesinde şehirleşme ve sanayileşme hızlanmaya başlamış ve iç pazar ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır.

3.3.1. Ankara Çimento Sanayi Türk Anonim Şirketi'nin Kurulması

Çimento ve kireç imalatı için gerekli fabrika ve tesisleri kurmak, işletmek ve bu işle ilgili teşebbüslerde bulunmak amacıyla "99 yıl boyunca dokuz milyon Türk Lirası sermaye ile merkezi Ankara olarak Ankara Çimento Sanayi Türk Anonim Şirketi'nin İktisat ve Ticaret Bakanlığı'nın 25/02/1953 tarihli ve 4/2754/12035 sayılı yazısı" (BCA,

030.18.01.131.17.7, 1953, 1) ile Türkiye Emlâk Kredi Bankası, Sümerbank, Türkiye İş Bankası, Ankara Çimento Sanayii'nin ortaklığıyla kurulmasına karar verilmiştir (Dikilitaş,2007). 1953 yılında kurulan ve dokuz milyon sermaye ile açılan bu kurumda kamunun payı %77.78'dir (Dikilitaş,2007).

3.3.2. Elazığ Çimento Sanayi Türk Anonim Şirketi'nin Kurulması

Çimento üretmek için gerekli tesis ve fabrikalar kurmak, memleket içinde ve dışın-da çimento satmak maksadıyla “50 yıl boyunca bir milyon iki yüz elli bin Türk Lirası sermaye ile merkezi Elazığ olarak Elazığ Çimento Sanayi Türk Anonim Şirketi'nin İktisat ve Ticaret Bakanlığı'nın 07/05/1953 tarihli ve 4/7025/20656 sayılı yazısı ile” (BCA, 030.18.01.132.39.3, 1953, 1) Türkiye Emlâk Kredi Bankası, Sümerbank, Türkiye İş Bankası, Ankara Çimento Sanayii'nin ortaklığıyla kurulmasına karar verilmiştir(Dikilitaş,2007) 1954 yılında kurulan ve bir milyon iki yüz elli bin sermaye ile açılan bu kurumda kamunun payı % 95.44'tür(Dikilitaş,2007).

3.3.3. Balıkesir Çimento Sanayi Türk Anonim Şirketi'nin Kurulması

Çimento ve kireç imalı işleri ile uğraşmak ve fabrika kurmak maksadıyla “90 yıl boyunca beş milyon Türk Lirası sermaye ile merkezi Balıkesir olarak Balıkesir Çimento Sanayi Türk Anonim Şirketi'nin İktisat ve Ticaret Bakanlığı'nın 18/04/1955 tarihli ve 7953/33016 sayılı yazısı ile” (BCA, 030.18.01. 02.199.99.19, 1955, 1) Türkiye Emlâk Kredi Bankası, Sümerbank, Türkiye İş Bankası, Ankara Çimento Sanayii'nin ortaklığıyla kurulmasına karar verilmiştir (Dikilitaş,2007). 1955 yılında kurulan ve beş milyon sermaye ile açılan bu kurumda kamunun payı % 84.7'dir (Dikilitaş, 2007).

3.3.4. Gaziantep Çimento Sanayi Türk Anonim Şirketi'nin Kurulması

Çimento ve kireç imalı işleri ile uğraşmak ve fabrika kurmak maksadıyla “90 yıl boyunca beş milyon Türk Lirası sermaye ile merkezi Gaziantep olarak Gaziantep Çimento Sanayi Türk Anonim Şirketi'nin İktisat ve Ticaret Bakanlığı'nın 18/04/1955 tarihli ve 4/7954/33017 sayılı yazısı ile” (BCA, 030.18.01. 02.139.39.16, 1955, 1) Türkiye Emlâk Kredi Bankası, Sümerbank, Türkiye İş Bankası, Ankara Çimento Sanayii'nin ortaklığıyla kurulmasına karar verilmiştir(Dikilitaş,2007). 1955 yılında kurulan ve beş milyon sermaye ile açılan bu kurumda kamunun payı % 89.76'dır (Dikilitaş, 2007).

3.3.5. Trakya Çimento Sanayi Türk Anonim Şirketi'nin Kurulması

Çimento ve kireç imalı, satışı ve bunlarla ilgili diğer işlerle uğraşmak maksadıyla “90 yıl boyunca beş milyon Türk Lirası sermaye ile merkezi Lüleburgaz olarak Trakya Çimento Sanayi Türk Anonim Şirketi'nin İktisat ve Ticaret Bakanlığı'nın 13/11/1954 tarihli ve 4/5316/62358 sayılı yazısı ile” (BCA, 030.18.01. 02.137.95.12, 1954, 1) Türkiye Emlâk Kredi Bankası, Sümerbank, Türkiye İş Bankası, Ankara Çimento Sanayii'nin ortak-

lığıyla kurulmasına karar verilmiştir(Dikilitaş,2007): 1955 yılında kurulan ve beş milyon sermaye ile açılan bu kurumda kamunun payı % 88.82'dir (Dikilitaş, 2007).

3.4. Demir-Çelik Fabrikası: Ereğli Demir Çelik Fabrikası

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk demir-çelik fabrikası olan Karabük Demir-Çelik Fabrikası'nın temeli 3 Nisan 1937'de M. Kemal Atatürk'ün emri ile İsmet İnönü tarafından atılmıştır. İngiliz Brassert Gurubu tarafından inşa edilen fabrika Cumhuriyetin ilk demir çelik fabrikasıdır. Önemli bir sanayi kolu ve hemen her alanda gerek duyulduğu için DP döneminde Ereğli'de ikincisi kurulmak istenmiştir(Cumhuriyet Gazetesi, 4 Nisan 1937, 1). 1954'te Sümerbank öncülüğünde, ilgili bakanlıklardan temsilcilerin yer aldığı bir komisyon oluşturularak ikinci demir ve çelik fabrikasının kurulması gündeme getirilmiştir. 1959 yılında "Ereğli'de kurulacak ikinci demir ve çelik sanayinin dış finansmanı için Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları Türk Anonim Şirketi ile Amerikan Kalkınma Kredi Fonu arasında gerekli kredi anlaşması ile lüzumlu temas ve müzakerelerde bulunmak üzere Türkiye'den bir heyet Amerika'ya gitmiştir" (BCA,030.18.01.03.157.31.10, 1960, 1). Hariciye Vekâleti Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreteri Hasan Esat Işık'ın başkanlığında Karabük Demir ve Çelik Fabrikaları Genel Müdürlüğü Cevat Süberk ve beraberindeki büyük heyet "Amerika'da Koppers Associates Şirketi ile bir görüşme yapıp gerekli fon anlaşmalarını sağlamışlardır. Koppers Associates Şirketi, İş Bankası, Demir ve Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğü ile Ankara Ticaret ve Sanayi Odası arasında 1959 yılının sonunda bir protokol imzalanmıştır"(BCA, 030.18.01. 02.154.82.14, 1960, 1).

Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları "Türk Anonim Şirketi'nin ilgili kurucular arasındaki anlaşma ve esas mukavelenamesi hükümleri dairesinde kurulması sanayi vekâletinin 23/03/1960, 15/04/1960 tarihli ve 3/765/905 sayılı yazıları üzerine 7462 sayılı kanunun 1'inci maddesine göre icra vekilleri heyetince 21/04/1960 tarihinde kararlaştırılmıştır" (BCA, 030.18.01.03.154.91.6, 1960, 1). Ancak DP döneminde kurulması planlanan ve gerekli kredi ihtiyaçları karşılanan Ereğli Demir ve Çelik Fabrikası, 27 Mayıs 1960 tarihinde yaşanan askeri darbe sonucunda DP'nin iktidardan indirilmesinden sonra temelleri Haziran 1961 atılmış ve 15 Mayıs 1965 tarihinde ise açılmıştır(Erdemir, 2011). 600 milyon Türk lirası sermaye ile kurulan fabrikanın %51'i devlet tarafından, %49'ü ise İş Bankası, Ankara Ticaret Odası ve Koppers Associates tarafından karşılanarak kurulmuştur (Yeni Ufuk, 2019).

4. Sonuç

Cumhuriyet ekonomisinin kısıtlı imkânları ve gayretler ile sürdürülen devletçi ekonomi politikası ile oluşturulan sanayi altyapısı 1947 yılından itibaren liberal bir anlayış sergilenerek sürdürülmeye çalışılmıştır. 1950 yılında DP'nin iktidara gelmesi ile liberal ekonomi modeline bütün hatları ile benimsenmiş ve bu da özel sektör ağırlıklı bir duruma

dönüşmüştür. DP iktidara geldiğinde ilk günden itibaren özel sektöre yoğunlaşmış ve yabancı sermayeyi yurt içine davet etmiştir. Öte yandan bunlar yapılırken tarım ön planda tutulmuş ve gelişme tarım odaklı hale getirilmiştir. Böylece DP döneminde, Amerikalı uzmanların rapor ve tavsiyeleri ile bir tarım ülkesi haline getirilen Türkiye’de sanayi, tarım sektöründen etkilenmiş ve gelişen sanayi kolları ağırlıklı olarak tarım ile ilintili bir şekilde gelişmiştir. Ancak Kore Savaşı’nın meydana getirdiği olumsuzluklar, 1954 yılında yaşanan döviz sıkıntıları ve Amerika’dan beklenen yardımların alınmaması gibi durumlar Türkiye’nin tarım odaklı liberal ekonomi anlayışının değiştirmesine neden olmuştur. Bu dönemden itibaren ağırlıklı olarak sanayi odaklı bir anlayış benimsenmiş ve döviz sıkıntısı yüzünden gerçekleştirilemeyen ithal mallar yerine yurtiçinde mevcut olan hammaddeler kolayca işlenerek iç piyasanın talepleri karşılanmaya çalışılmıştır. 1954’ten itibaren değişen ekonomi anlayışı ile devlet sanayi kuruluşlarında kamu yatırımlarında bulunmuştur. Kamu yatırımı yapılan bu sanayi kuruluşları: Türkiye’nin birçok yerinde şeker, dokuma, kimya sanayisi, demir çelik ve çimento fabrikaları kurulmuştur. Bu fabrikaların kuruluş yerleri hem hammaddeye yakınlıkları hem de DP’nin yüksek oy aldığı yerler olarak seçilmiştir. Bunların dışında bu sanayi kollarının gelişmesi ve yaygınlaşması ayrıca istihdamı artırmış ve refah seviyesini belli bir noktaya çıkarmıştır. Yaklaşık on yıllık iktidar dönemi incelendiği zaman DP’nin sanayileşme politikaları ve uygulamaları genel itibari ile özel sektör ağırlıklı olup devlet desteği ile çeşitli kredi yardımları yapılarak özel sermayenin desteklediği görülmektedir.

Kaynakça

- “Dünyanın en büyük çelik fabrikalarından birini kuruyoruz!”. (4 Nisan 1937). *Cumhuriyet Gazetesi*. 1
- “Erdemir ne zaman ve kim tarafından kuruldu?”. *Yeni Ufuk* (2011). <https://www.yeniufuk.com.tr/erdemir-ne-zaman-ve-kim-tarafindan-kuruldu-3497-haber/>, 05/04/2021’de alınmıştır).
- “Hakkımızda”. *Amasya şeker fabrikası*. (2017). <https://amasyaseker.com.tr/.05/04/2021>’de alınmıştır).
- “İlk tohumlar 1954’te atıldı”, *Erdemir*. <https://www.erdemir.com.tr/kurumsal/tarihce> 05/04/2021’de alınmıştır).
- “Malatya şeker fabrikası 64 yaşında”, *Anadolu Ajansı*. (2020). <https://www.aa.com.tr/tr/sirkethaberleri/sanayi/malatya-seker-fabrikasi-64-yasinda/659781>, 05/04/2021’de alınmıştır).
- “Susurluk şeker fabrikası 65 yaşında”. *Anadolu Ajansı*. (2020). <https://www.aa.com.tr/tr/sirkethaberleri/hizmet/susurluk-seker-fabrikasi-65-yasinda/659688>, 05/04/2021’de alınmıştır).
- “Tarihçe”, *Kayseri şeker fabrikası A.Ş.*, (2018). <https://www.kayseriseker.com.tr/kurumsal/tarihce> .05/04/2021’de alınmıştır).

- “Tarihçe”. *Adapazarı şeker fabrikası A.Ş.*. (2019).<https://www.adaseker.com.tr/tarihce/05/04/2021>’de alınmıştır.
- “Tarihçemiz”, *Türkşeker*. (2019) .<https://www.turkseker.gov.tr>. 05/04/2021’de alınmıştır.
- “Türkiye’nin üreten gücü”, *Konya Şeker*. (2016) <https://www.konyaseker.com.tr/05/04/2021>’de alınmıştır.
- Akpınar, D. ve Karadeniz, V. (2015). Erzincan şeker fabrikasının kuruluşu, gelişimi ve geleceği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*,8(39), 233- 243.
- Boratav, K. (2005). *Türkiye iktisat tarihi 1908-2002*. (9.Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi. (15.10.1968). Toplantı: 7, 48. Birleşim: 69.
- Demirer, Arif M.(2018)*Atatürk'ten Menderes'e şeker fabrikaları*. <https://anayurtgazetesi.com/yazar/Ataturkten-Menderese-Seker-Fabrikalari/31592/>. 05/04/2021’de alıntılanmıştır.
- Dikilitaş, O. S. (2007). *Demokrat Parti hükümetlerinin sosyo-ekonomik alandaki icraatları (1950-1960)*.Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eroğul, C. (1990). *Demokrat Parti tarihi ve ideolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- İnce, E. (2006).Köylüyü topraklandırma kanununun Türk siyasal yapısının oluşumu üzerindeki etkileri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, V(XIII), 59- 78.
- Kanca, O. C. (2012). 1950-1960 arası Türkiye’de uygulanan sosyo-ekonomik politikalar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, IX(XIX), 47- 63.
- Kaya, İ. (2010). *Türkiye’de devletçilik uygulamaları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Menekşe, A. N. (2000).*Türk Basınında 1946–1950 Dönemi Demokrat Parti’nin demokrasi konusundaki muhalefeti*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nişancık, İ. (2016). *Adapazarı belediyesinin “106 aylık” şeker fabrikasına ortaklığını bitiren ihtilal (2018)*.<http://www.sakaryahalk.com/m-adapazarı-belediyesi-nin-106-aylık-seker-fabrikasi-na-ortakligini-bitiren-ihtilal-2102.html>. 05/04/2021’de alıntılanmıştır.
- Özev, M. Y. (2019). *Burdur şeker fabrikası ve gül yağı tesislerinin endüstri mirası kapsamında değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Burdur: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Pancar, E. (2013). Demokrat Parti döneminde Elâzığ’da ekonomik ve sosyal hayat (1954-1957).*Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(23), 215- 237.
- Resmi Gazete*. 12 Ekim 1942.

Resmi Gazete. 15 Haziran 1945.

Resmi gazete. 15 Mayıs 1954.

Şener, S. (2005).Türkiye ekonomisinde ikinci dönem liberal iktisat politikaları. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yönetim Bilimleri Dergisi.* III, 141- 148.

Şimşek, G. (2018).Şeker fabrikalarının ekonomik ve sosyal etkileri: Erzurum şeker fabrikası örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(60), 1136- 1152.

Takım, A. (2012).Demokrat Parti döneminde uygulanan ekonomi politikaları ve sonuçları. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 67(2), 157- 187.

Takım, A. ve Esen, Ş. (2011).*Türkiye'de siyasi parti programlarında ekonomik görüşler.* Ankara: Detay Yayıncılık.

Tokgöz, E. (2004). *Türkiye'nin iktisadi gelişme tarihi (1914-2004).* (Baskı 7). Ankara: İmaj Yayınevi.

Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.18.01.127.90.16, 1951.

Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.01.1.8.8, 1954.

Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01. 02.136.72.5, 1954.

Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01. 02.137.95.12, 1954.

Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01. 02.139.39.16, 1955.

Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01. 02.139.45.2, 1955.

Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01. 02.139.56.7, 1955.

Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01. 02.15

Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01. 02.199.99.19, 1955.

Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01. 03.154.91.6, 1960.

Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01. 03.157.31.10, 1960.

Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01. 132.38.19, 1953.

Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01.02.135.29.2, 1954.

Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01.02.136.76.6, 1954.

Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01.02.137.98.11, 1954.

Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01.02.139.39.2, 1955.

Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01.02.141.94.15, 1955.

Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01.130.70.2, 1952.

Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01.131.17.7, 1953.

Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01.131.7.6, 1953.

Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01.132.39.3, 1953.

Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01.135.17.1, 1954.

Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01.1452.18.5, 1951.